

Kemalizm öncesi ve sonrası islamcı muhalefete dair bir araştırma

SEBİLÜRREŞAD

Debus, çalışmasının girizgâhında haklı olarak, 1908 Temmuzunda ger-çekleşen anayasacı ihtilalden beri süregelen Osmanlı (sonraki süreçte Türk) toplumunun yeniden üretiminin zemini -ve müstakbel istikameti- hakkında girilen tartışmaların pek çok farklı eksenden yol aldığına işaret etmektedir. Batılılaşma, (pan)İslamcılık, (pan) Türkçülük, Osmanlıcılık ve merkezsizleştirme-lik söz konusu tartışmaların rekabet halindeki aslı akımlarıydı, ancak aralarındaki mesafe ve farklılıklar, muallâkta ve muğlakta. II. Meşrutiyet Dönemi'nin (1908-1918) ideologlarına onlara say-falarını açan basını söz konusu akımların değişik karışım ve birleşimlerini temsil ediyorlardı. Esther Debus'un kitabının konusunu oluşturan, 1908 yılında kurulan ve adını 1912 yılında Sebilürreşâd olarak değiştiren Sırat-ı Müstakim, özellikle çok geniş bir yelpazede birçok farklı görüşe ev sahipliği yaptığı ilk yıllarında söz konusu karışım-lara iyi bir örnek teşkil etmektedir. Sırat-ı Müstakim, kısmen diğer mecmualarla giriştiği rekabetin de etkisiyle sonradan ideolojik tutumunu daraltarak netleş-

tirmiştir. Sebilürreşâd, hâkimiyeti elinde bulunduran Cumhuriyet Fırkası'nın doğrudan kontrolü altında olmayan diğer yayın organları ile birlikte 1925'te çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile kapatıldı; ancak 1948'de çok partili siyasal yaşama gelişmesinden istifade ederek yeniden yayınlanmaya başladı ve 1965 yılına kadar varlığını sürdürmeyi başardı. Debus, Türk basın tarihi hakkında bilgi verdiği kısa bir giriş yaptıktan (yazısından) sonra bahsi geçen haftalık mecmuanın yayın hayatı ve temel özelliklerine yirmi beş sayfa ayırmıştır.

mel özelliklerine yirmi beş sayfa ayırmıştır.

Bu bölüm, birazcık daha derinlemesine ele alınması gerektiği hissini uyandırmaktadır. Zira mecmuanın Takrir-i Sükûn Kanunu ile kapatıldığı 1925 ile yeniden yayınlanmaya başladığı 1948 yılları arasındaki süreç bütünüyle es geçilmektedir. Söz konusu tercih iki nedenden dolayı tuhaftır. Birincisi Sebilürreşâd'ın yazarları ve başyazarları 1925 yılında buhar olup uçmamışlardır -mecmuanın başyazarı Eşref Edip Fer-gan bile yayıncılık yapmaya devam etmiştir- ve sonraki yirmi küsur yılda bu kişilere ne olduğunu bilmek faydalı olabilir. İkincisi, bahsi geçen mecmua 1948 yılında yayın hayatına döndüğünde temel argümanını, Kemalistlerin önceki yirmi beş yıllık süreçte yürüttüğü laiklik siyasetlerine karşı girilen polemik oluşturmuştur.

Bu nedenle, söz konusu siyasetler üzerine biraz tartışmak Eşref Edip ve diğerlerinin eleştirilerinin arka planı-mortaya koyabilirdi. Kitaptaki şaşırtıcı bir başka ihmalkârlık ise mecmuanın 1965 yılındaki kapanış sürecine ilişkin bilgi eksikliğidir. Okur, mecmuanın 1965 yılında

nasıl ve neden yayın hayatına son verdiğine ilişkin sorularla baş başa bırakılmaktadır. Kitabın en önemli kısmını ve vurucu gücünü ise Debus'un konunun muhtevası hakkında itinayla yaptığı tematik ve kavramsal ("İslami toplum", "eğitim", "iktisat" vb. konular) inceleme oluşturmaktadır.

Bu özenli inceleme, Sebilürreşâd yazarlarının düşünsel yaklaşımını, perdelerini kat kat açarak aşikâr kılmakta ve mecmuayı, Türkiye'nin ideolojik yelpazesinde layıkıyla konumlandırabilmemizi

mümkün kılmaktadır. Debus'un da belirttiği gibi, bahsi geçen mecmuanın ideolojisinin kökleri Yeni Osmanlılar'a ve Muhammed Abduh gibi Mısırlı modernist İslamcılara kadar uzanmaktadır. Bu ideoloji gerici değildi. Bilakis Sebilürreşâd yazarları sosyal yapı da ve toplumsal kurumlarda reform yapılmasından yanaydı. Hatta bir anayasanın var olması gerektiğine inanıyorlardı; ancak esasen reformların İslam dininin kuralları ve ilkeleri toplamı anlamındaki şeriat'a dayanan bir İslamî toplumsal yapıyı tesis edip perçinleyecek mahiyette olması gerektiğini savunuyorlardı.

İslam toplumunun kudretini artırma yolunda eğitimin önemine yaptıkları vurgu ve Batı'daki bilimsel ve teknolojik gelişmelerin benimsenmesini savunan mecmuanın satır aralarına (tüm modernist İslamcılar gibi Sebilürreşâd yazarları da ideolojik olarak kapsayıcı kuramlar benimsemediklerini iddia ediyorlardı) sıklıkla övgüler düzdüğü Nurcu hareketinin kurucusu Said-i Nursi'nin külliyyatının ruhunun sindiği gözlemlenebilmektedir.

Sebilürreşâd, 1948 yılında yeniden yayınlanmaya başlamasının akabinde, laikliğin zaferi ve Kemalist iktidar altında dinin ortadan kaldırılmasından dolayı ateistlere, komünistlere, masonlara, siyonistlere vb. saldırarak daha savunmacı ve hırçın bir hüviyete bürünmüştür. Söz konusu dönemde, bahsi geçen mecmuanın Türkiye'de yayınlanan pek çok İslam damgalı muadilinde varlığını hissettiren antisemitizm unsurunu ihtiva ettiği bariz bir şekilde görülmektedir. Sebilürreşâd, ilgili dönemde artık Türk ulus-devletini benimsemiş olmakla beraber Türk milletine aidiyet bağını belirleyen başat niteliğin İslamcılık olduğunu savunmaktadır. Sebilürreşâd, 1950'lerden itibaren dillendirmeye başladığı, ilerleyen dönemde, yetmişli ve seksenli senelerde yaygın destek kazanacak olan

"Türk-İslam Sentezi" tezinin ilk sözcülerinden biri olmuştur. Debus, modernist İslamcılarının laiklerin tasavvurlarındaki ikircikli tutumu da vurgulamaktadır. Modernist İslamcılar Kemalist Cumhuriyet'in dini itikatları sindirmeye çalışan ateizmin kılıfı olduğunu ileri sürmüşler ve dini alandan tamamen çekilen ve herkes için inanç özgürlüğü tanıyan bir devletin tesis edilmesi talebinde bulunmuşlardı. Öte yandan ulaşmayı hedefledikleri, cemiyetin tüm fertlerini bağlayan bir İslami değerler sistemi ve şeriat zemininde inşa edilecek bir İslamcı toplumdur. Modernist İslamcılarının din ve vicdan hürriyeti algılarının kapsamı ve tahammül sınırları, sadece iyi bir Müslüman olma hürriyeti dairesinde konumlanan bir görünüm arz etmektedir.

Özetlenecek olursa; bu kitabın modern Türkiye'de ve Türk kültür tarihinde İslam'ın konumlanması hakkındaki külliyata değerli bir katkı oluşturduğu söylenebilir. Bu eser, ayrıca İslam dünyasındaki ideolojik gelişmeler hakkındaki mukayeseli araştırmalara ilgi duyanlara sunduğu kısmî katkı vesilesiyle de rüştünü ispat etmektedir.

* Kaynak: *Toplumsal Tarih Sayı 195*